

З КАФЕДРИ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ

ЯЦКІВ

Ярослав Степанович — академік НАН України, голова Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України

ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ НАУКИ І КУЛЬТУРИ ПРИ НАН УКРАЇНИ

**Стенограма наукової доповіді на засіданні
Президії НАН України 3 червня 2015 року**

Вельмишановні члени Президії НАН України!
Шановні присутні!

Для мене сьогодні велика честь представити вам звіт про 25-річну діяльність Українського міжнародного комітету з питань науки і культури (КНК) при НАН України. Поява цього Комітету була велінням часу. Як відомо, 16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, а вже за два дні Президія АН УРСР підтримала пропозицію Миколи Григоровича Жулинського щодо створення органу з налагодження зв'язків з науковцями української діаспори, і постановою Президії АН УРСР № 179 від 18.07.1990 у структурі Академії було започатковано КНК. До 2004 р. Комітет мав статус науково-методичної та координаційної установи НАН України, а з квітня 2004 р., у зв'язку з організацією Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, КНК став консультативним органом при Президії НАН України. Основні завдання Комітету полягали в організації та координації науково-дослідних робіт з комплексних проблем українознавства; спільних наукових досліджень установ України з різними зарубіжними науковими і культурними центрами, асоціаціями, спілками, науковими та навчальними закладами, окремими вченими, бізнесменами та діячами культури, а також у сприянні науково-технічному прогресу та соціально-економічному і духовному розвитку українського суспільства.

За період з 1991 по 2004 р. за ініціативою Комітету, в тісній співпраці з провідними академічними інститутами, вищими навчальними закладами, українськими і зарубіжними громадськими організаціями було здійснено цілу низку проектів, які здобули заслужене визнання не лише в Україні, а й у світі. Зо-

Меморіальна дошка на честь проголошення Української Народної Республіки у фойє Київського міського будинку вчителя

крема, це проекти: «Універсал» (відзначення 80-річчя проголошення Української Народної Республіки); «Спадщина Гетьмана Скоропадського»; «Елітарна світлиця»; «Славетні імена української науки»; «Вивчаймо та плекаймо українську мову»; «Дослідження з історії та потенціалу фундаментальної науки України та їх висвітлення в ЗМІ»; «Іван Франко у Відні»; «Українська мова і література у Віденському університеті»; «Український дім в Австрії»; «Наука і культура на межі тисячоліття: українсько-австрійський діалог»; «Науці — громадську ініціативу»; «Українські вчені за кордоном: перспективи співпраці та повернення». У 2005—2010 рр. Комітет зосередив свої зусилля переважно на виконанні спільних проектів з Міжнародною асоціацією українців. У 2011—2013 рр. КНК дещо призупинив свою активну діяльність, але брав участь у створенні Енциклопедії сучасної України; організації стажування українських науковців у провід-

них наукових закладах Європи; проведенні міжнародних наукових семінарів, конференцій, симпозіумів тощо.

Проект «Універсал» розпочався наприкінці 1994 р., у час, коли завершилася каденція першого Президента України. Цей проект мав на меті відзначення 80-річчя проголошення Української Народної Республіки та вшанування пам'яті видатних діячів того періоду. Було видано перший в Україні біографічний довідник В. Верстюка, Т. Осташко «Діячі Української Центральної Ради». 24 серпня 1995 р. у фойє Київського міського будинку вчителя, де свого часу діяла Центральна Рада, відбулася урочиста церемонія відкриття меморіальної дошки, яка увічнила одну з найбільш знакових подій нашої історії — проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки. Коштів, зібраних серед канадської діаспори, не вистачало на гонорари відомим скульпторам, тому КНК оголосив конкурс серед випускників Київської художньої академії, переможцем якого став молодий митець Руслан Русин.

Кілька проектів було присвячено організації співпраці України й Австрії. Віденський університет історично має тісні зв'язки з Україною, і після здобуття Україною незалежності взаємний інтерес лише посилювався. У 1993 р. на історичному факультеті Віденського університету було відкрито пам'ятну дошку видатному українцю Івану Франку, який у 1893 р. захистив тут докторську дисертацію. У 1997 р. на основі угоди між Комітетом і Віденським університетом в Інституті славістики цього університету було відкрито спеціалізацію з україністики і започатковано курс «Українська мова та література». У 1998 р. у Відні завершилося будівництво Українського культурного центру «Український дім», зведеного за ініціативою і приватним коштом нашого земляка доктора Маркіяна Припхана. У травні 1999 р. Комітет спільно з Українським культурним центром започаткували проект «Наука і культура на межі тисячоліття: українсько-австрійський діалог». У рамках цього проекту, виконанню якого значною мірою сприяли Посольство Австрійської Республіки в Україні та Посольство України

в Австрії, було проведено серію українсько-австрійських наукових зустрічей, нарад, наукових та практичних семінарів, конференцій з різних галузей науки.

Своєрідним і унікальним виявився проект «Дослідження з історії та потенціалу фундаментальної науки України та їх висвітлення в ЗМІ». Виконання цього проекту розпочалося в 2000 р. за фінансової підтримки Міністерства освіти і науки України та Державного фонду фундаментальних досліджень. Передбачалося проведення на основі архівних матеріалів оригінальних досліджень з історії науки. У 2000–2002 рр. творча група у складі її керівника і наукового редактора І. Вавилової, Ю. Луцького та Л. Павлюк за участю студії «Автор», використовуючи архівні кіно- і фотоматеріали та сучасні телевізійні зйомки, створила 9 телефільмів про славетних науковців України: Семена Брауде (Радіоастрономічний інститут НАН України); Максима Гулого (Інститут біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України); Платона Костюка (Інститут фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України); Бориса Лазарева (ННЦ ХФТІ); Любов Малу (Інститут терапії НАМН України); Юрія Митропольського (Інститут математики НАН України); Костянтина Яцимирського (Інститут фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського НАН України); Дмитра Зербіно (Львівський медичний інститут) і математика Михайла Остроградського. Також було відновлено фільми про академіків В. Вернадського, М. Холодного, О. Богомольця.

У жовтні 2000 р. Комітет спільно з Центром соціальних експертиз і прогнозів Інституту соціології НАН України, Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України і громадською організацією «Жінки в науці» започаткували проект «Українські вчені за кордоном: перспективи співпраці та повернення» (керівник — І. Вавилова). Звернення до цієї теми було зумовлено низкою проблем, без розв'язання яких неможливе входження України до світового наукового простору. Одним із таких питань є кадрове забезпечення для проведення досліджень високого світо-

Будівля українського культурного центру «Український дім» у Відні

вого рівня. Отже, метою цього проекту було вивчення досвіду різних країн з вирішення проблеми відтоку високофахових науковців, аналіз реального стану кадрового потенціалу в Україні та створення бази даних респондентів (українських учених за кордоном) для подальшого проведення соціологічного опитування, яке дозволило оцінити перспективи реальної співпраці українських науковців за кордоном з їх колегами в Україні.

У 2004 р. у зв'язку зі зростанням занепокоєння і тривоги за долю науково-технологічної сфери України за ініціативою Комітету стартував проект «Науці — громадську ініціативу». Під час серії круглих столів із залученням широкого кола науковців, керівників науково-технологічної сфери, працівників відповідних урядових структур та засобів масової інформації тривало всебічне обговорення проблем реформування наукової та інноваційної сфер. Виконання проекту здійснювалося в три послідовні етапи: 1) збір пропозицій від наукового співтовариства та наукових організацій щодо реформування науково-технологічної сфери; 2) систематизація, аналіз, узагальнення, публікація та поширення матеріалів проекту серед керівників державних міністерств та відомств; 3) проведення відкритого Форуму науковців та громадських наукових організацій України, у ході якого було підбито підсумки загальнонаціональної дискусії та ухвалено Програму

Відкриття Першого загальнонаціонального форуму «Майбутнє науки – майбутнє України»

Учасники засідання дискусійного клубу «Елітарна світлиця»

Під час засідання Комітету

реформ у науково-технічній та інноваційній системі України на 2005–2010 рр. На жаль, за 10 років, що минули з того часу, стан справ у науково-технологічній сфері України лише погіршився.

З метою обговорення актуальних проблем державотворення, науки, культури, політичного та громадського життя суспільства навесні 1996 р. Комітет разом із Київським міським будинком учителя започаткували проект «Елітарна світлиця». Ідея проведення відвертої і щирої дискусії за участю провідних науковців, політиків, діячів культури, іноземних гостей, одним словом, усіх тих, кого називають елітою суспільства, виявилася, так би мовити, на часі. Згодом «Елітарна світлиця» набула популярності серед широких кіл громадськості, і за період 1996–2014 рр. відбулося понад 150 засідань дискусійного клубу.

Одним із важливих напрямів роботи КНК була видавнича діяльність і популяризація науки. Комітет регулярно видавав Інформаційний бюлетень, брав участь в організації, фінансуванні, підготовці та розповсюдженні цілого ряду наукових і науково-популярних видань. За браком часу скажу лише про одне науково-енциклопедичне видання — «Імена України в космосі». Воно охоплює близько 200 оригінальних нарисів, присвячених видатним історичним подіям минулого та сучасності України, життєвому і творчому шляху видатних українських діячів науки, культури, політики, назви та імена яких присвоєно об'єктам Всесвіту.

Реалізація багатьох видавничих проєктів Комітету стала можливою завдяки тісній співпраці з Інститутом історії України НАН України, Центральним державним архівом вищих органів влади, Міністерством закордонних справ України, Ніжинським педагогічним інститутом ім. М. Гоголя, Кіровоградським педагогічним університетом імені Володимира Винниченка, Фондом Чіні (Італія), Координаційним бюро Енциклопедії сучасної України, Науковим товариством імені Шевченка, Конгресом української інтелігенції, Українською федерацією вчених, громадською організацією

«Жінки в науці»; Громадською радою з питань науки, інноваційного розвитку та інтелектуальної власності при МОН України; товариством «Друзі Товариства імені Г. Ващенко» та Українською громадою Торонто (Канада).

Окремо варто зупинитися на проекті «Енциклопедія сучасної України». Ідея її створення належить нині вже, на жаль, покійному професору Паризького університету, голові Наукового товариства імені Шевченка в Європі, члену КНК Аркадію Жуковському. Завітавши в черговий раз в Україну в середині 90-х років, він запропонував осучаснити Енциклопедію українознавства, яку, як відомо, видало НТШ в Європі у 50–80-х роках. На його думку, ця доповнена енциклопедія мала охопити період 80–90-х років, насамперед часи горбачовської перебудови та перші роки незалежності України. Ця ідея знайшла підтримку в Комітеті, і перший робочий зошит було підготовлено до 80-річчя заснування НАН України. Проте, як засвідчив подальший досвід, доповнювати існуючі енциклопедії, які є завершеним і самодостатнім твором, дуже непросто та, власне, і не потрібно.

Поступово матеріали, що надходили до Комітету, відкривали для нас іншу Україну. Якось Іван Михайлович Дзюба, який очолював редакційну групу, зауважив, що «ми й самі ще не зовсім знаємо, яка багата на таланти наша земля». Усе це й зумовило рішення започаткувати новий проект — «Енциклопедію сучасної України». Рішенням Президії НАН України у 2004 р. в системі Академії було створено Інститут енциклопедичних досліджень, який на сьогодні вже підготував 15 із 30 запланованих томів. Від цього року запрацювала онлайн-версія ЕСУ, яка поступово наповнюється статтями виданих томів.

Крім того, Комітет ініціював проведення та брав участь у понад 90 міжнародних семінарах, конференціях, симпозіумах, круглих столах, сприяв залученню до роботи в них широкого кола зарубіжних фахівців. Серед найбільш результативних для української академічної науки заходів можна назвати Міжнародну наукову

конференцію «Чернігів — перлина української культури», Українсько-австрійський симпозіум «Українська література в Австрії, австрійська — в Україні», Українсько-італійський симпозіум «Україна XVII століття між Заходом і Сходом Європи»; міжнародні наукові конференції з аналітичної теорії чисел та розшарування, присвячені відповідно 130-річчю та 135-річчю від дня народження видатного українського математика й патріота Георгія Вороного; низку українсько-австрійських наукових семінарів у галузі ботаніки і мікології, астрономії і космічних досліджень, історії.

На жаль, за останні роки відійшли у вічність активні члени Комітету, видатні вчені й громадські діячі, такі як Аристид Вірста, Лев Гассанов, Володимир Немошкаленко, Олексій Ситенко, Петро Шпак, Наталія Дяченко, Іван Лукінов, Корній Товстюк, Святослав Фостун, Іван Курас, Олег Романів, Ігор Скрипник, Мар'ян Долішній, Маркіян Припхан, Олександр Шалімов, Іван Фізер, Юрій Митропольський, Любомир Баран, Олекса-Мирон Біланюк, Мойсей Шейкман, Юрій Ілленко, Ярослав Ісаєвич, Платон Костюк, Віктор Скопенко, Микола Чумаченко, Анатолій Шпак, Степан Ільницький, Михайло Лисиця, Осип Мороз, Павло Сохань, Юрій Пахомов, Аркадій Жуковський, Олексій Мойбенко, Ігор Походня. З відходом цих унікальних особистостей відходить у вічність і ціла епоха нашої історії, епоха, до якої ми ще недавно могли торкнутися, могли бути причетними до неї. Упродовж чверті століття КНК успішно виконував поставлену перед ним місію, і я хочу щиро подякувати всім тим, з ким протягом цих років нам пощастило співпрацювати на благо України. Сьогодні ми переживаємо перехід до нової епохи, яка диктує свої правила, потребує інших підходів до організації наукової співпраці. Тому перед Комітетом постають нові завдання, на вирішення яких і буде спрямована подальша діяльність КНК.

Дякую за увагу.

За матеріалами засідання підготувала О.О. МЕЛЕЖИК